

Historiska perspektiv på internationaliseringen av humanvetenskaperna

En kommentar

THOMAS KAISERFELD*

Per Wisselgren beskriver i sitt bidrag hur Alva Myrdal i början av 1950-talet arbetade för en internationalisering av samhällsvetenskaplig forskning med ”det samhälleliga framstegsarbetet” för ögonen. Tanken var att det skulle ske med hjälp av en internationell organisation som kunde borga för en bättre samordning. När Agneta Bladh nästan sjuttio år senare får regeringens uppdrag att utreda hur svenska universitet och högskolor ska kunna bli mer internationella, handlar det snarare om att göra Sverige attraktivare som ”kunskapsnation” (dir. 2017:19). För forskningsverksamheten tycks internationalisering idag innebära att utveckla nya mål och en ny nationell strategi för universitetens och högskolornas väg ut ur begränsande nationella perspektiv. Så trots att världen under de senaste sjuttio åren har globaliserats på en mängd områden, inte minst inom forskning, verkar det som om de svenska insatserna går i motsatt riktning. Där Myrdal ville hjälpa framstegsarbetet med bättre forskningssamordning internationellt har Bladh fått uppdraget att göra Sverige attraktivare med en ny nationell strategi. Internationaliseringen har nationaliserats.

I akademiska sammanhang tycks internationalisering alltid vara på tapeten. Inom ramen för olika skråsystem ingick gesällvandringar som ett naturligt inslag för cirkulation och praktikutbyte. Den akademiska motsvarigheten blev *peregrinatio academica*, utrikes studieresor som de mer avancerade studenterna gärna gjorde neråt kontinenten.¹ Skälen kunde även här vara idé- och kunskaps-cirkulation eller möjligheterna att skapa nätverk. Eller varför inte för att skaffa sig bredare empirisk bas vid kontinentens bibliotek och samlingar av dokument, konst och ting som ofta var långt mer innehållsrika än de som fanns på hemmaplan, trots rövandet

* Professor i idé- och lärdoms historia, Lunds universitet, thomas.kaiserfeld@kultur.lu.se

under trettioåriga kriget.² Bland tjänstemän på kollegierna och i andra verk fanns också ett karriärsystem som innebar studieresor utomlands.³ Inte sällan handlade det om ett mer eller mindre organiserat industri-spionage för att underlätta tekniköverföring till Sverige.

Så småningom under 1700-talet blev Linnés lärjungars långresor ett stort huvudnummer för svenska vetenskapshistoriker. Till det kom också internationella projekt, som den kända franska gradmätningen längs Torne älv 1736 och observationer av Venuspassagerna trettio år senare. Vid den tiden hade Vetenskapsakademien hunnit bli något av en nod för internationellt vetenskapligt samarbete i Sverige.⁴ Samtidigt fortsatte självklart forskare att resa utomlands, något som alltmer underlättades av bättre transport- och kommunikationsmöjligheter under 1800-talet.⁵ Och under hela denna långa tidsperiod ingick den vetenskapliga och akademiska internationaliseringen inom ramen för kommersiell och militär verksamhet. Vetenskap, varor och vapen reste alltid i samma kupé.

Då humanvetenskaperna utvecklades under 1800-talet blev förstas internationellt samarbete en fortsatt viktig komponent i bygget av en akademisk karriär. Inom vissa ämnesområden, som etnologi och så småningom antropologi, blev det en självklar metodologisk förutsättning för kulturellt inriktade fältstudier inom eller utom det egna landet – precis som fältstudier var grunden för många av en rad naturvetenskaper, från botanik till geologi.

Bidragen i denna samling artiklar om internationaliseringsprocesser inom humanvetenskaperna visar att de styrdes på en rad olika sätt och av olika intressenter. I samtliga fall handlar dock studierna om olika strategier för att internationalisera samarbete och påverka förhållanden inom humanvetenskaper. Här behöver strategier inte vara medvetet planerade utan kan lika gärna vara något som i efterhand ser ut som handlingsmönster. UNESCO och dess avdelning för samhällsvetenskaper som Wisselgren analyserar leddes exempelvis från starten och under 1950-talets första år av samhällsvetare, inte politiker, vilket gav upphov till en mer idealistisk syn på UNESCO som ett verktyg för medlemsländerna. Senare kom en mer realpolitiskt inriktad strategi att karaktärisera verksamheten.

Wisselgrens resonemang går förstås att generalisera, något som begreppen autoletisk och heteroletisk också tydligt indikerar. Det skulle då generellt kunna handla om spänningen mellan å ena sidan professionella, med relativt stor frihet i sitt verksamhetsutövande, å andra sidan externa intressenter, som gärna vill styra verksamheten i en riktning som passar de egna syftena. Under olika namn och i olika sammanhang har denna spänning diskuterats under många och långa decennier. Uppenbarligen återkommer samma tema inom internationellt forskningssamarbete där forskare, i synnerhet kanske samhällsvetare och humanister, gärna månar

om sin frihet att själva forma verksamheten. Samtidigt finns här starka administrativa krafter som strävar efter att kontrollera samarbetsformerna och deras konsekvenser. Mycket talar för att dessa externa krafter är ännu starkare i internationella forskningssammanhang som skapats på administrativ bas än på våra universitet och högskolor. Man behöver bara viska Horizon Europe för att många samhällsvetare ska få något förtvivlat i blicken. Få humanister har ens tänkt tanken att söka medel där.

I de här sammanhangen kan olika forskningsadministrativa kulturer förorsaka ganska kraftfulla krockar. Exempelvis Storbritannien har administrativa kulturer som innebär en tämligen stark styrning även av universitet och högskolor. Sådant märks förstås i internationella samarbeten. Jag har själv erfarenheter från en europeisk forskningsorganisation där det snart utvecklades till en kamp mellan forskare och kansli (lett av en brittiska) om vilka som skulle formulera mål och mening med verksamheten. Efter en kort strid vann kansliet initiativet med medlemmarna i ryggen. Det är ju trots allt här som både resurserna och den formella makten finns. Forskare som deltar i överläggningar och lämnar bidrag utan ersättning för förlorade arbetstid har i dessa sammanhang inte mycket att sätta emot.

Ett grundläggande problem för många studier av internationalisering inom forskning handlar om kausalitet. Skapar internationaliseringsprocesser framgångsrika forskare eller blir framgångsrika forskare internationellt verksamma? Sanningen ligger väl någonstans mitt emellan. Att framgångsrika forskare oftare är internationellt verksamma än inte, är nog lika säkert som att lovande forskare har större möjligheter att bli riktigt framgångsrika om de exponeras för kolleger från flera länder i olika internationella sammanhang. Den här typen av problemställningar aktualiseras genom Kirsti Niskanens bidrag om Rockefellerstiftelsens utvärderingsmetoder där det uppenbart var de allra bästa kandidaterna som skulle belönas med stipendier och ökade möjligheter till internationella kontakter. Allt enligt den välkända Matteuseffekten i vetenskapshistorien: "Var och en som har, han skall få, och det i överflöd" (Matt 25:29).⁶

Rockefellerstiftelsen är onekligen ett intressant vetenskapshistoriskt tema i kraft av den stora betydelse den hade för finansieringen av forskning på båda sidor av Atlanten från mellankrigstiden och framåt. Från början speglade stiftelsens devis "Make the peaks higher" en strävan efter att satsa på kända forskarkort, det som Niskanen beskriver som genitanken. Med denna utgångspunkt var Rockefellerstiftelsen synnerligen framgångsrik inom svensk samhällsvetenskap där en stor andel finansierade forskare som gått att spåra varit relativt framgångsrika.

Men frågan är förstås om strävan efter att "Make the peaks higher", genitanken, är det mest effektiva ur ett mer allmänt forskningspolitiskt

perspektiv. Att privata forskningsfinansiärer ofta är mer intresserade av att stödja redan bekräftat framgångsrika, excellenta forskare för att minimera riskerna förvånar nog ingen. Men kanske vore det mer effektivt att istället leta efter duktiga forskare med potential att bli excellenta? Forskningspolitiskt kan det vara bättre att satsa på mer äventyrliga projekt med baktanken att redan excellenta forskare nog klarar sig ändå.

Ur det perspektivet är Walter Weavers handbok från 1946 som Niskanen hittat i Rockefellerstiftelsens arkiv i USA onekligen intressant. Här finns en hel del kloka råd som i hög grad kan vara aktuella än idag. Dessutom skapar den en bild av hur Rockefellerstiftelsen såg på hur internationalisering av forskare framför allt borde skötas, nämligen genom att stöd skulle ges till särskilt lovande forskare vars potential bara kunde utvärderas genom försiktiga och medvetna kontakter och samtal. Framför allt skulle dessa forskare, som Niskanen understryker, stödjas genom ett tydligt samspel mellan dem och anslagsgivarna. Möjligen kan stiftelsens förmåga att upprätthålla detta ideal ifrågasättas, men framgångarna för dem som fick stöd tyder ändå på att strategin var mycket lyckosam. Idag kan det dock många gånger vara svårt för anslagsgivare, både privata och offentliga, att leva upp till detta samspeleinriktade ideal, eftersom det är ett ganska resurskrävande förhållningssätt. New Public Management plågar nog inte bara forskare utan även anslagsgivare.

Plågade, ja rent av krisdrabbade mer än de flesta, ska humanister vara enligt en sedan ganska länge omhuldad tradition. Hampus Östh Gustafsson identifierar i sin forskning om en "humanistisk krisdiskurs med i princip global räckvidd" det tidiga 1960-talet som en period av intensifierad svensk debatt om den humanistiska bildningens roll med anledning av nya forskningspolitiska utmaningar. Vad det handlade om var att inränga humanvetenskaperna i ett nytt forskningspolitiskt tankesätt som innebar större tillämpbarhet. Krisen var alltså inte bara ett resultat av större tonvikt vid teknik och naturvetenskap utan också resultatet av försök att omforma humanvetenskaperna i samma riktning som dessa. Här var den svaga internationaliseringen inom humaniora beträffande generella forskningsproblem liksom jämförelser länder emellan faktorer som diskuterades, och de är ju på tapeten än idag.

Men att just humanvetenskapernas förhållande till internationella sammanhang skulle vara svagt är samtidigt något av en gåta om man också tar i beaktande att en stor och viktig del av området utgörs av främmande språk, både döda och levande. En konsekvens borde rimligen vara att alla humanvetenskaper knappast kan dras över en kam när det gäller internationaliseringsfrågor. Här gäller nog mycket varierande villkor för olika delar av humanvetenskaperna samt för deras möjligheter att bättre tillmötesgå förändrade förväntningar. Inom historieämnet gjordes

exempelvis mot slutet av 1960-talet flera ansatser att knyta an till andra humanvetenskapliga ämnen, såsom den gryende framtidsforskningen eller den väletablerade statsvetenskapen, vilka båda var bättre anpassade till de planeringsrationella ideal som Östh Gustafsson menar präglade mycket av politiken vid denna tid (och alltjämt gör, frestas man tillägga).⁷ Frågan är om inte debatten som refereras också uppvisade tecken på insikten att humanvetenskaperna är ett bredare fält när det gäller metoder, teorier och empiriska utgångspunkter än andra forskningsområden (som medicin eller naturvetenskap) och om detta i så fall inte ledde till reflektioner om olika sätt att hantera humanvetenskapernas förändrade ställning i svensk forskningspolitik. Det är ju ingen monolit som diskuteras.

Oavsett hur det var med den saken blir det uppenbart i Östh Gustafssons bidrag att just humanvetenskapernas svaga internationalisering redan från början var en av flera komponenter som pekades ut när det gällde ämnesrådets eventuella tillkortakommanden. Intrycket är att den aspekten, och kanske också andra delar av debatten om humanioras värde, mer eller mindre tydligt etablerades redan från början under tidigt 1960-tal och att egentligen ganska lite tillkommit sedan dess. Samtidigt är det inte omöjligt att vissa argument, som det om språkets betydelse för framställningen inom stora delar av humanvetenskaperna, också utvecklats över tid. Det är en synpunkt som under senare år blivit en relativt viktig replikpunkt i debatten om humanioras värde. Var detta argument viktigt redan från tidigt 1960-tal eller har det tillkommit och förstärkts i takt med att studenternas språkkunskaper urholkats? Och om det är så att vissa aspekter av humanvetenskaplig forskning funnits med i debatten i decennier medan andra tillkommit och ytterligare andra förmodligen försvunnit, går det då att dra några mer generella slutsatser om den här diskursiva dynamiken?

För att knyta an till de andra bidragen är en viktig utgångspunkt för Östh Gustafsson ytterligare en internationell organisation som vid sidan av UNESCO och Rockefellerstiftelsen kom att påverka forskningspolitikens villkor, nämligen OECD. Men frågan han ställer – om OECD:s stöd till forskning och högre utbildning också gällde humanvetenskaperna, inte minst som tillväxtmotor – är förstas retorisk. All tillgänglig forskning pekar på att det enda som räknades som vetenskap inom OECD var teknik och naturvetenskap, i alla fall under denna tidsperiod, även om saker och ting så småningom kom att förändras.⁸ Resultatet på svensk botten verkar ha blivit att humanvetenskaperna visserligen ifrågasattes i ett speciellt nationellt forskningspolitiskt sammanhang, men att processen också förstärktes av ställningstaganden i internationella samarbetsorgan.

Det enda bidrag här som inte pekar ut en internationell organisation som en mer eller mindre viktig aktör är Anders Pederssons. Trots att hans

bidrag handlar om en enda gästforskare som vistades i Sverige under en högst begränsad period, lyckades denne ge viktiga impulser till att både omforma fältet och påverka kriminalpolitiken. Självklart var amerikanska influenser starka i Europa och Sverige efter andra världskriget. Det vet vi från en rad arbeten.⁹ Men här finns också en motrörelse som påpekar att influenser visserligen togs upp, men också omvandlades för att passa europeiska förhållanden.¹⁰ Det gällde särskilt tjänste- och processinriktade områden i jämförelse med produkter och bör därmed också ha gällt inom kriminologin. Alltså att amerikanska forskningsinfluenser gjorde sig gällande men att de kom att omvandlas och anpassas efter europeiska efterkrigsförhållanden. Inom kriminologin kan ju just sociologin och samhällsvetenskaperna kräva mer anpassning av europeiska förhållanden än exempelvis medicinen eftersom villkoren är så annorlunda här än i Amerika.

Pedersson är dock noggrann med att påpeka att förändringarna, trots studiens biografiska utgångspunkt, inte var en enda forskares verk. Långt därifrån. Snarare än att lyfta fram en individ som reformmotor inom svensk kriminologi handlar det här om en individ som genom sin verksamhet speglar ett antal förändringsprocesser som redan var i svang. I ett avseende var dock gästforskarens insatser särskilt viktiga, nämligen för att ta ”Sverige till världen” inom kriminalpolitiken – ett område där Sverige ofta kom att framstå som något av ett dygdemönster utomlands under lång tid framöver.

Vidare generaliserar Pedersson med hjälp av rättshistorikern Michele Pifferi sina slutsatser och konstaterar att internationaliseringsprocesser alltid uppstår i skärningspunkten mellan lokala, nationella och internationella företeelser. Insikten innebär att det inte handlar om strategier för att få till verksamhet bortom det nationella, men om något som hänger intimt samman med det. Ur det perspektivet är Agneta Bladhs uppdrag att göra Sverige attraktivare som ”kunskapsnation” genom att internationalisera våra universitet och högskolor mer ett uttryck för hur det samspillet ser ut idag, 2018. Internationaliseringen har i själva verket alltid varit nationell, bara i olika hög utsträckning och på olika sätt.

Noter

1. Lars Niléhn: *Peregrinatio Academica. Det svenska samhället och de utrikes studieresorerna under 1600-talet* (Lund, 1983); Hanna Hodacs & Kenneth Nyberg: *Naturalhistoria på resande fot: Om att forska, undervisa och göra karriär i 1700-talets Sverige* (Lund, 2007).
2. Emma Hagström Molin: *Krigsbyttets biografi. Byten i Riksarkivet, Uppsala universitetsbibliotek och Skokloster slott under 1600-talet* (Göteborg, 2015).
3. Svante Lindqvist: *Technology on trial. The introduction of steam power technology into*

Sweden, 1715–1736 (Uppsala, 1984); Måns Jansson: *Making metal making. Circulation and workshop practices in the Swedish metal trades, 1730–1775* (Uppsala, 2017).

4. Pär Eliasson: *Platsens blick. Vetenskapsakademiens och den naturalhistoriska resan 1790–1840* (Umeå, 1999).

5. David Dunér: ”Världen: Färdvägar i tanken och geografin” i Gunnar Broberg & David Dunér (red.): *Beredd till bådaderna. Lunds universitet och omvärlden* (Lund, 2017), 56–131.

6. Robert K. Merton: ”The matthew effect in science. The reward and communication systems of science are considered” i *Science* 159:3810 (January 5, 1968), 56–63; Robert K. Merton: ”The matthew effect in science, II. Cumulative advantage and the symbolism of intellectual property” i *Isis* 79:4 (1988), 606–623.

7. Gustav Holmberg: ”Framtiden. Historikerna blickar framåt” i Broberg & Dunér (red.): *Beredd till bådaderna* (Lund, 2017), 279–302; Kim Salomon: ”Historievetenskapens flirt med statsvetenskapen” i *Statsvetenskaplig tidskrift* 112:5 (2010), 301–315.

8. Daniel Lövheim: *Naturvetarna, ingenjörerna och valfrihetens samhälle. Rekrytering till teknik och naturvetenskap under svensk efterkrigstid* (Lund, 2016), 28–29; Benoît Godin: *Measurements and statistics on science and technology 1920 to the present* (London, 2005); Benoît Godin: ”The number makers: Fifty years of science and technology official statistics” i *Minerva* 40:4 (2002), 375–397.

9. Victoria De Grazia: *Irresistible empire. America's advance through twentieth-century Europe* (Cambridge, Mass., 2005); Per Lundin: *Bilsamhället. Ideologi, expertis och regelskapande i efterkrigstidens Sverige* (Stockholm, 2008).

10. Per Lundin & Thomas Kaiserfeld (red.): *The Making of European Consumption. Facing the American Challenge* (Basingstoke, 2015).